

УДК 111.85:299.5

Абизова Л.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Мартінова С.

аспірант кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Сиддиків Р.

студент технологічного факультету
Донбаського державного педагогічного університету

НЕГАТИВНА ЕСТЕТИКА

*Дослідницький інтерес зосереджено на феномені негативної естетики в парадигмах класичного та некласичного філософствування. Негативна естетика представлена у рівновазі механізмів гармонії та дисгармонії як демонстрація єдності і боротьби протилежностей. Цінністю негативної естетики проголошується деструктив як певна естетична ідеологія. Зроблено висновок про те, що популяризація засобами мас-медіа засад і зразків негативної естетики, некритичне їх сприйняття, стає вкрай небезпечним, відкриває шляхи до маніпулювання свідомістю і провокує деструктивні процеси у суспільстві. **Ключові слова:** негативна естетика, секуляризація, естетичний досвід, традиція.*

Абызова Л.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Мартынова С.

аспирант кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Сыдыков Р.

студент технологического факультета
Донбасского государственного педагогического университета

НЕГАТИВНАЯ ЭСТЕТИКА

Исследовательский интерес сосредоточен на феномене негативной эстетики в парадигмах классического и неклассического философствования. Негативная эстетика представлена в равновесии механизмов гармонии и дисгармонии как демонстрация единства и борьбы противоположностей. Ценностью негативной эстетики провозглашается деструктив как определенная эстетическая идеология. Сделан вывод о том, что популяризация средствами масс-медиа принципов и образцов негативной эстетики, некритическое их восприятие, приобретает опасные формы, открывает пути к манипулированию сознанием и провоцирует деструктивные процессы в обществе.

Ключевые слова: *негативная эстетика, секуляризация, эстетический опыт, традиция.*

Abyzova L.

PhD in Philosophy, Associate Professor, department of philosophy, socio-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

Martynova S.

postgraduate student of the department of philosophical, social-political and legal sciences in Donbas state pedagogical university

Syddikov R.

student of Technological Department of Donbass state pedagogical university

NEGATIVE AESTHETICS

A pluralistic world view formed by modern thinking says a fundamental lack of unity of the world and polarity of its understanding. The research interest is focused on the phenomenon of negative aesthetics in the context of cultural and historical reflection. Samples of negative aesthetics in classical and non-classical paradigms of philosophizing are analyzed. It is noted that the negative aesthetics appears in two ways: as a spontaneous, natural normalized deviant behavior and as a theoretical justification for the rejection of socially approved and positive. Negative aesthetics is represented in equilibrium of mechanisms of harmony and disharmony as a demonstration of unity and struggle of opposites. Negative objection is interpreted within the behavioral and value patterns of archaic beliefs and preliminary phases of historical development. Destruction as a kind of aesthetic ideology is proclaimed to be the value of negative aesthetics. Aware of the delicate balance of mechanisms of harmony and disharmony, it is necessary to remember that negative aesthetics must remain a subordinate party of controversy, a reflection, a negative modality of beautiful, but not a dominant party that sets the senses of culture, aesthetics of being. It is proved that negative negation opens new horizons of development. It is concluded that mass media's popularization of principles and examples of negative aesthetics, their uncritical perception are

getting extremely dangerous, open doors for manipulation and trigger destructive processes.

Keywords: *negative aesthetics, secularization, aesthetic experience, tradition.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Людство створює особливі, соціально обумовлені форми вираження цінностей і переваг, що задають вектор розвитку соціуму. Традиційна, позитивна естетика ґрунтується на виявленні та вивченні прекрасного, а також на визначенні і дослідженні всіх модальностей прекрасного. Антиподи прекрасного, такі як «огидне», «жахливе», «потворне», «нище» в межах традиційної класичної європейської естетики і, відповідно, в межах європейської культури інтерпретуються як дещо поганське, негативне, бісівське. Суспільство намагається його викоринити, засудити, виключити зі свого життя. Ця альтернатива протистоить традиційному естетичному сприйняттю світу всю відому нам історію людства, але не зникає, тому що знаходить в традиційній естетиці основи свого існування, яким би дивним це не здавалося на перший погляд.

Сучасна культура характеризується зростанням уваги до негативно естетичного у всіх видах мистецтва та побуті. В цьому контексті варто відмітити демонстрацію нетрадиційних зразків естетичного у ЗМІ на прикладі щоденних радіо- та телепрограм, мемів, рекламних роликів, баннерів, тощо. Естетизація негативного, особливо в кризових станах суспільства, може пробуджувати надзвичайно потужні небезпечні неконтрольовані деструктивні сили, не залишаючись лише в полі зору нігілістів-інтелектуалів. Сплески негативної естетики властиві смутним часам, але коли їм пафосу надають авторитетні люди, мислителі, це автоматично легітимізує їх у суспільстві, що відкриває шляхи до маніпулювання свідомістю, а, інколи, і до відкритого цинізму. Трактати філософів та університетські кафедри можуть слугувати стартом подій, наслідки яких самі філософи або не уявляють, або не очікують.

Аналіз останніх досліджень. Проблема негативної естетики в дослідницькій літературі включає в себе цілий спектр питань і не являється детально розробленою. Розрізнення «позитивної» та «негативної» естетики, залишається, і це слід визнати, на периферії філософської уваги. Архаїчні уявлення про естетичне та сучасні інтелектуальні форми його конструювання представлені у працях М. Бахтіна, Л. Пинського, А. Гуревича, Т. Мальчукова, В. Даркевича, В. Колязіна, Д. Ліхачова, А. Панченко, Н. Понирко. Домінантою наукового пошуку в царині філософсько-естетичного дискурсу була і буде сутність прекрасного. Категорія «огидного» з'являється в естетиці тоді, коли з'являється і категорія «прекрасне», проте, позитивне дослідження негативно-естетичного розвивається занадто повільно та мляво, при цьому дослідники майже апріорі одностайно погоджуються з тим, що негативна естетика містить дестабілізуючий момент «непевності» в естетичному досвіді.

Метою дослідження є включення негативної естетики в категоріальний ряд, актуальний для розуміння сучасної естетики в цілому. Досягнення поставленої мети передбачає здійснення філософського аналізу специфіки та умов виникнення негативно естетичного, визначення феноменології негатиї як самостійного естетичного явища. Дослідницький інтерес зосереджено на феномені негативної естетики в контексті культурно-історичної рефлексії.

Виклад основного матеріалу. Історична пам'ять людства, складовою якої є пам'ять естетична, кодує мнуде з усіма його архаїчними формами. Суспільство прагне осягнути всі сторінки своєї історії, задовольняючи тим самим потребу власної культурно-історичної рефлексії критичної свідомості. Негативна естетика служить начебто страхітливим прикладом, через який людина і суспільство краще розуміють позитивну традиційну естетику та прагнуть до неї. Це необхідна діалектична протилежність, яка визначає підпорядковану сторону у вічному естетичному протиріччі "прекрасне-огидне". Часом на негативну естетику є попит і, навіть, мода, часом вона «згасає», щоб реанімуватися.

Негативна оцінка явищ зовсім не усуває їх вплив на нас. В тій чи іншій мірі негативна традиція являється складовою будь-якого світогляду. Наявність обох вище названих тенденцій є загальновизнаною умовою подальшого розвитку соціуму. Сутність життя, наприклад, на думку М.Хайдеггера, немислима без бажання зростання. За умов, коли життя обмежується тільки самозбереженням, воно деградує. Система, що не оновлюється, зречена на деструкцію, інновація, яка не забезпечує збереження інваріантної основи вже є така деструкція, крихка рівновага гармонії та дисгармонії складає підґрунтя життєвого світу людини.

Польський дослідник Є.Шацький наполягав на існуванні певних механізмів відбору та розподілу цінностей суспільства на позитивні і негативні. В праці «Утопія і традиція» він зазначав: «Негативна традиція створюється наступним чином: деякі зразки в силу їхньої давності, виокремлюються як позитивна традиція, у зв'язку з чим, конкуруючі зразки тієї ж культурно-соціальної спадщини, починають функціонувати як негативна традиція.»[11, с.363] . Підтвердженням цієї думки є той факт, що естетика язичницької Русі, яка спростовувалася і переслідувалася християнством як панівною релігійною і культурною ідеологією, з часом модифікується і трансформується в негативну естетику. Відьма – відаюча, знаюча, мудра у язичників, стає злою та огидною у християн. Подібних перетворень образів естетичної свідомості давніх русичів зазнають русалки, домовики, водяники, лісовики, тощо, вони набувають лише негативних рис і стають «нечистю», втрачаючи первинний сакральний-символічний смисл. Естетичний ідеал з язичницького світу природи закономірно переміщається в трансцендентальний світ християнських цінностей, не витримуючи натиску нової конкуруючої культури.

Негативна естетика, терплячи поразки, не зникає, вона живе в силу певних причин і задовольняє конкретні запити суспільства. Естетичне тісно переплітається з етичним, неестетичне – з неетичним. Процес, в ході якого людство набувало людяності, включав формування заборон, норм, цінностей, а також здатності виходити за межі звичної поведінки, вміння перевтілюватися, тощо. Існування норм, заборон (своєрідна табуїзація) породжує спокусу їх порушення. Ця спокуса створює стійку напругу, що потребує вивільнення. Уявлення про пристойність, про цінності, які вітаються спільнотою, про схвалене і позитивне, соціальні заборони (етико-естетичні уявлення в цілому) - все це стримує природні потяги, ігнорування заборон сприяє функції релаксації та поверненню (хоча б на якийсь час) до порядків попередньої фази історичного розвитку, до попередніх ціннісних і поведінкових структур. До речі, древні культури характеризувалися періодичною відміною всіх заборон. Типовим прикладом цього можуть служити римські сатурналії, свята на честь бога сівби та землеробства Сатурна, які тривали тиждень і відзначалися бенкетами та шаленою гонитвою за чуттєвими насолодами. Сатурналії супроводжували всю римську епоху як відродження і шанування спадщини далекої минувшини. На думку Дж.Фрезера, «у багатьох народів існував щорічний період розпусти, під час якого знімалися всі обмеження. В цей період люди віддавалися непомірним веселощам і на поверхню виривалися темні пристрасті, які, за звичай, трималися під контролем»[9, с.648].

Глибинну сутність цих свят виявив М.Бахтін. За його переконанням, вони містили момент заперечення соціально позитивного, але це не голе, порожнє, негативне заперечення, а таке, що відкриває нові горизонти розвитку. «Свято було начеб-то призупиненням на певний час дії всієї соціальної системи з її заборонами та ієрархічними бар'єрами. Життя на короткий термін виходить зі своєї звичної, узаконеної та освяченої колії і вступає в сферу утопічної свободи»[1, с.100]. На деяких святах люди звільнялися від тягара заборон повсякденного життя, створювалася можливість для творчості нових форм поведінки і світосприйняття, на місці одних норм і уявлень виникали інші. Періодичні відміни, а може, навіть, зневажання усталеного готували психологічний ґрунт для недогматичного, тобто вільного та свідомого ставлення до нього, це, в свою чергу, формувало здатність до гнучкої та пластичної трансформації загальноновизнаного. Чим більш монотонним було життя спільноти, тим жорсткіше воно регламентувалося, тим більш жагучою була потреба в нових уявленнях, зв'язках, ролях, в новому ритмі та характері спілкування. Якщо така потреба не реалізується, суспільство надовго поринає у сплячку, темп його життя гальмується, за певних обставин починає деградувати.

Періодична відмова від позитивного (своєрідне соціальне освячення девіантної поведінки) була одночасно санкціонуванням негативного, в даному разі, виправдовуванням розбещеності та надмірності, які засуджувалися у повсякчасному житті. Поява значущого, позитивного, схваленого, передбачає

появу протилежного. На цю діалектичну єдність вказував видатний релігійний філософ-містик В.Соловйов у «Виправданні добра», досліджуючи орґаїстичні культу. Ненормованість проявляє себе у всій своїй силі лише там, де є норма, над якою можна глумитися, надихаючись самим процесом. В подальшому розвитку культура відмовилася від такої форми «розкріпачення», замінивши їх більш пристойними і стриманими зразками.

Негативна естетика проявляє себе у двох іпостасях: одна, як спонтанне, стихійне, теоретично не обґрунтоване виявлення світобачення і унормовування поведінки (про що згадувалося вище); друга - як осмислене і теоретично виправдане пояснення девіантного як цінного, бажаного, належного.

Філософія життя, у варіанті філософської системи Ф.Ніцше, представляє естетичну форму імморалізму – яскравий зразок негативної естетики, в парадигмі неklasичного філософствування. Ф.Ніцше шукав у позитивному змісті моралі прояв людських слабкостей, а нице інтерпретував як піднесене, зло набувало в його філософії ознак прекрасного, як необмежена повнота вираження життєвих сил людини, як найкраща, найбільш конструктивна здатність людини. Німецький філософ гордо назвав себе імморалістом, вважаючи це гідним. Він не приховував своїх симпатій до тих мислителів, у яких подібні ідеї особливо помітні: давньогрецьких софістів, Макіавеллі. У філософії Ф.Ніцше імморалізм виступає апологією зла, естетизуючи його.

«Переоцінка цінностей», до якої апелював Ф.Ніцше, була, так би мовити, природнім станом його власної свідомості. Етико-естетичні погляди Ф.Ніцше ґрунтувалися на власних онтологічних уявленнях, органічний світ (до якого належить і людина) він пояснював як менш піднесене царство буття, ніж неорґанічна природа. Ще меншої уваги, на думку німецького філософа варта та сфера органічного, яка іменується «людиною», Ф.Ніцше писав: «уявлення про те, що поняття «моральний», «неегоїстичний», «desinteresse» рівноцінні панують із силою «нав'язливої ідеї» та душевного розладу»[5, с.417]. Для адекватного розуміння феномена людини він пропонував відкинути всі емоції, стверджуючи, що людина – це миттєвість, «хвороба», «пихата комаха», «білява бестія», «в якій є дещо в своїй основі помилкове». Людина створює низку законів (мораль), яким сама себе підпорядковує. Європейська мораль, Ніцше називав її сократо-юдейсько-християнською, представляється ним як інстинкт стада проти сильних і незалежних, інстинкт нещасних і помилкових проти щасливих, інстинкт посередності проти виключності. Ніцше виокремлював два типи європейської моралі: християнську і філософську, критикуючи обидві, за те, що християнська мораль покладається на трансцендентне джерело, а філософська – базується на вірі в раціональне підґрунтя поведінки, в дусі, наприклад, кантівського категоричного імператива. Він пропонує ідею створення нових цінностей, нової моралі для нової людини. Імморалізм Ніцше, за його власними словами, це не просте заперечення норм і оцінок, це

особлива форма творчості, природній прояв життя, жаги до влади. Здатність до переоцінки цінностей – це ознака творчої та вольової натури, умова руху до нової, більш досконалої, ніж людина, істоти, облишеної людських слабкостей і пов'язаних з ними страждань. Ніцшеанське філософствування витлумачує волю до влади як творчий процес, прояв натхнення і піднесеності людського буття, як протест проти буденності, сірості та уніфікації, естетизуючи її.

Сучасному суспільству образи і прояви негативної естетики потрібні не лише як негативний приклад, не тільки як полюс, до якого не варто рухатися. В ліберально-демократичному суспільстві з ідеалами свободи, людина прагне ширше пізнати власне Я, межі власної свідомості, освоїти і без страху зрозуміти колишні поняття, образи, фетиші, що в давнину уособлювали жах, гідотну, ницість. Наприклад, секуляризація свідомості знімає з традиційно негативних образів християнської картини світу, таких як чорт, диявол, сатана, упир традиційно релігійне почуття страху у людини. Ці образи набувають своєї нейтральності естетичного і етичного змісту. Тільки від волі художника-інтерпретатора(письменника, режисера) залежить надання цьому образу позитивного чи негативного змісту. В ритуалах і світогляді сучасних неформалів (панків, рокерів, скінхедів, емо, тощо) яскраво прослідковуються релікти архаїчних язичницьких дохристиянських вірувань: ототожнення «чужого» і «ворожого», фетиші, інколи масовий вандалізм і немотивована жорстокість. Аналогічні прояви мають місце у поведінці футбольних фанів. Особливу шокуючу естетику розраховану на епатаж демонструють представниці руху «Фемен» у своїх протестних акціях, виходячи вже за межі України на терени європейських держав.

Сучасне суспільство та його цінності оригінально інтерпретує у своїй фундаментальній праці «Суспільство вистави» відомий французький письменник, філософ, художник і режисер Дебор Г., підтримуючи інтерпретацію дихотомії Фромма Е. «мати чи бути». Розвиваючи ідею Фромма Е., Дебор Г. стверджує, що сучасна пересічна людина віддає перевагу навіть не «мати», а «робити вигляд», що маєш. Згідно теорії Дебора Г., ми живемо в епоху театралізації всіх аспектів життя, занурюючись у безперервну, грандіозну виставу без початку, антрактів і кінця. При цьому створення вистави ґрунтується на відмові від традиційних уявлень, руйнації єдності світу, роз'єднанні та відчуженні, викривлюючи реальність. «Вистава – це не сукупність образів, це суспільне відношення між людьми, опосередковане образами»[3, с.23]. Реальність поступається місцем видовищу, яке включає в себе все суспільство. Головну роль у цьому процесі відіграють ЗМІ, перетворюючи людей на глядачів. Плюралістична картина світу, сформована сучасним мисленням, стверджує принципову відсутність єдності світу і полярність його осмислення. Демократія, по суті, теж проголошується грандіозною виставою: «Представництво народу (парламент) є вистава»[3, с.76], про що свідчать прояви далекої від норм етики поведінки парламентарів. Цінністю негативної естетики стає

деструктив як певна естетична ідеологія, що сприяє нарцистичному самолюбванню носія ідеї, ідеал перетворюється в ілюзію ідеала, своєрідну смислово галюцинацію. “Сьогодні творять не тільки концептуалісти, реалісти, а й художники перформанса, хеппенінга, інсталяції і т.п., які також претендують на входження в сферу мистецтва, демонстративно змінюючи традиційні уявлення про нього”[6, с. 41]. По суті в такому хаосі, який сьогодні панує в мистецтві, можна прочитати порушення таємного коду естетики. Розмови про дематеріалізацію мистецтва, про мінімальне мистецтво, про концептуальне мистецтво, антимистецтво призводять до того, що мистецтво змушене зменшуватися, зображуючи своє власне зникнення. Врешті-решт воно може взагалі припинити своє існування, поступившись місцем гігантському штучному музею мистецтв і розгнуданій рекламі. Відтоді як Дюшан зобразив йорш для миття пляшок, а Енді Вархоль вирішив стати машиною, весь світ виявився естетизованим і вся нищість світу виявилася естетично перетвореною [2, с. 23]. Доречно підтримати думку Ж.Бодрійяра, який, аналізуючи стан сучасного мистецтва зазначав, що “мистецтво зникло”, зникли золоті стандарти естетичних суджень і насолод.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналітичний опис аксіологічного дискурсу прекрасного та його модальностей може використовуватися в педагогічній практиці, його результати мають значення в різноманітних видах творчої діяльності. Теоретичне обґрунтування та популяризація ідеологією та мас-медіа засад негативної естетики, некритичне їх сприйняття, заповнюючи духовну порожнечу кризи життєвого сенсу, може бути вкрай небезпечним. Негативна естетика проникає в сучасну масову культуру, часто визначає напрями в ній, ”виплескується” на вулицю. Ми спостерігаємо зіштовхування протилежностей, позитивного і негативного.

Усвідомлюючи існування хиткої рівноваги механізмів гармонії і дисгармонії, необхідність єдності і боротьби протилежностей, завжди слід пам’ятати, що негативна естетика має залишатися підпорядкованою стороною протиріччя, відображенням, негативною модальністю прекрасного, але в жодному разі не домінантною стороною, яка задає смисли культури, естетику буття і, врешті-решт, смак життя.

Література:

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2-е изд. М.: Худож. лит., 1990. - 543 с.

2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. – М., Добросвет; КДУ. - 2009. – 198 с.
3. Дебор Г. Общество спектакля. М.: Логос, 2000. - 184 с.
4. Лексикон нонклассики: Художественно-эстетическая культура XX века. Автор проекта В.В. Бычков. М., РОССПЭН, 2003. - 607 с.
5. Ницше Ф. К генеалогии морали // Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 2 / Пер. с нем.; Сост., ред, и авт. примеч. К.А.Свасьян. – М.: Мысль, 1990. – 829 с.
6. Русін Р.М. Художній образ як парадигма класичного та сучасного мистецтва. // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 106/2012. – с.39 – 42.
7. Соловьев В.С. Оправдание добра. Нравственная философия. М.,1899. Владимир Соловьев. Оправдание добра / Отв. ред. О. А. Платонов. — М.: Институт русской цивилизации, Алгоритм, 2012. — 656 с.
8. Фромм Э. Иметь или быть. М.: Прогресс, 1986. - 220 с.
9. Фрэйзер Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Пер. с англ. М. К. Рыклина. — М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. — 528 с. — (Боги и ученые).
10. Хайдеггер М. Слова Ницше "Бог умер" // Вопросы философии. 1990, №7, с. 143-176.
11. Шацкий Ежи. Утопии // Утопия и традиция: Пер. с польск. /Общ. ред. В.А. Чаликовой. – М.: Прогресс, 1990. – 455с.
12. Юнг К. Человек и его символы. / К. Юнг. М.: Серебряные нити, 2006. - 352с.

REFERENCES

1. Bakhtin M. M. Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaia kultura srednevekovia i Rennsansa. 2-e izd. M.: Khudozh. lit., 1990. - 543 s.
2. Bodriiia Zh. Prozrachnost zla. – M., Dobrosvet; KDU. - 2009. – 198 s.
3. Debor H. Obshchestvo spektaklia. M.: Lohos, 2000. - 184 s.
4. Leksikon nonklassiki: Khudozhestvenno-esteticheskaia kultura XX veka. Avtor proekta V.V. Bychkov. M., ROSSPEN, 2003. - 607 s.
5. Nitsshe F. K genealogii morali // Nitsshee F. Sochineniia v 2 t. T. 2 / Per. s nem.; Sost., red, i avt. primech. K.A. Svasian. – M.: Mysl, 1990. – 829 s.
6. Rusin R.M. Khudozhnii obraz yak paradygma klasychnoho ta suchasnoho mystetstva. // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka Filozofiiia. Politolohiia. – 106/2012. – s.39 – 42.
7. Solovev V.S. Opravdanie dobra. Npravstvennaia filozofiiia. M.,1899. Vladimir Solovev. Opravdanie dobra / Otv. red. O. A. Platonov. — M.: Institut russkoi tsivilizatsii, Alhoritm, 2012. — 656 s.
8. Fpomm E. Imet ili byt. M.: Progress, 1986. - 220 s.
9. Frezer Dzh. Zolotaia vetv: Issledovanie magii i religii / Per. s angl. M. K. Ryklina. — M.: TERRA-Knizhnyi klub, 2001. — 528 s.

10. Khaidegger M. Slova Niysse "Boh umer" \ Voprosy filosofii. 1990, №7, c. 143-176.
11. Shatskii Ezhy. Utopii// Utopiia i traditsiia: Per. s polsk. /Obshch. red. V.A. Chalikovoi. – M.: Prohress, 1990. – 455s.
12. Yung K. Chelovek I eho simvoly. / K. Yung. M.: Serebrianye niti, 2006. - 352s.